

Oppikirjojen kieli kurjistunut

Koulun yhtenä tehtävänä on opastaa oppilaita luontevan yleiskielen hallintaan. Näin sanotaan peruskoulun äidinkielen oppimääräsuunnitelmassa, ja samalla tämä tehtävä siis annetaan ennen muita äidinkielen opettajille.

Koulussa oppilaat saavat kirjoitetun yleiskielen mallia kaikkien aineiden oppimateriaalista. Esimerkiksi reaaliaineita onkin opetusohjelmassa jo peruskoulun 3. luokalta lähtien monia, ja oppilaat joutuvat lukemaan kirjansa kokeita varten tarkkaan. Seuraavat poiminnot peruskoulun ala-asteen kirjoista valottavat, millaista asiaproosan mallia koulu opintaivaltaan aloitteleville tarjoaa. Ensiksi esimerkkejä tyylistä ja kielestä, lopussa oikeinkirjoitusseikkoja.

Tekee mieli arvuuttaa seuraavan luvun otsikkoa:

Sorsat ovat muuttaneet etelään. Muitakaan lintuja ei näy, sillä linnut eivät saa jäätyneestä järvestä ravintoa. Syrjäisellä metsälammella asustaa *majava*.

Katkotuista puista tehty pesäkeko komeilee rannalla. Lumi peittää senkin. Lumen pinnassa on ruskeita laikkuja. Ne ovat pesän tuuletuskanavien aukkoja. *Majavaakaan* ei juuri näe talvella, koska se liikkuu lammessa jään alla. Majava kiskoo pesäkoloonsa kesällä kokoamiaan puunoksia. Niistä se syö kuoren.

Tässä on koko luku. Otsikko on »Vesilinnut ovat muuttaneet etelään». Kirja on 3. luokan biologian oppikirja.

Luvun otsikko ei mielestäni vastaa sen sisältöä. Kirjan virkkeistä on varmaan tietoisesti tehty yksinkertaisia, eikä siinä ole moittimista — lukijathan ovat 8—9-vuotiaita. Samalla on kuitenkin käynyt niin, että virkkeiden yhteenkuuluvuuden ymmärtää vain hyvällä tahdolla. Tyyli jatkuu samanlaisena läpi kirjan. Tuntuu kuin lähes jokaisessa virkkeessä siirryttäisiin uuteen asiaan. Absurdiuden vaikutelman hälventämiseksi on välillä vilkkaistava päälukujen otsikoita. Ne ovat sentään niin väljiä (esim. äskeisen luvun otsikko »Järven elämä on hiljaista talvela»), että alle mahtuu monenlaista asiaa.

Samana biologian kirjasarjan 5. luokan osassa alkaa muuan luku näin:

Herne sisältää muita kasveja runsaammin valkuaisaineita. Valkuaisaineissa on paljon tyypeä. Maaperässä on yleensä vähän typpisuoloja mutta ilmassa paljon typpikaasua. Ilmakehän tyypeä kasvit eivät kuitenkaan pysty yleensä käyttämään. Herne on eräs poikkeus. Sen juurissa on paljon nystyröitä, joissa on pieniä *typpibakteereja*. Ne pystyvät käyttämään ilman typpikaasua ja valmistamaan siitä typpiyhdisteitä, joita herne voi käyttää. Bakteerit saavat herneeltä sen valmistamia yhteyttämistuotteita. Typpibakteeri ja herne hyötyvät toisistaan ja siksi niiden sanotaan elävän *sympioosissa*.

Tämän alaluvun otsikko on »Herne on ravintomme tärkeä valkuaisaine». Otsikko ja sisältö eivät tässäkään vastaa toisiaan. Vaikka luvussa päästään maaperästä ilmakehään ja taas takaisin herneen juuriin, niin ihmisen ravinnosta siinä ei kerrota mitään.

Mutta onpa kirjassa yllättäviä esimerkkejä samassa asiassa pysymisestäkin. Kun kanasta erään kappaleen alussa kahteen kertaan vakuutetaan kehitetyn satoja eri kanarotuja, niin ei voi muuta kuin ihmetellä, miksi kappale vielä loppuu virkkeeseen: »On kehitetty erityisiä kanarotuja.»

Nykyisissä reaaliaineiden oppikirjoissa on entisiin (20—30 vuotta sitten käytössä olleisiin) verrattuna moninkertainen määrätieto. Tulee epäilleeksi, että lapset eivät pysty ottamaan läheskään kaikkea vastaan vaan turtuvat valtavaan asiamäärään ja yksityiskohtien runsauteen. Lisäksi näköjään oletetaan, että lapsi hallitsee sellaisen painatteiden sommittelun, jossa osa tiedoista on sijoitettu pelkästään otsikoihin, osa varsinaiseen tekstiin, osa kuvateksteihin, osa graafisiin kuvioihin, osa marginaalien taulukoihin ja esimerkkilueteloihin ja osa lopulta tiivistelmälaatikoihin.

Yksinkertainen sanonta hiukan helpotaisi outojen asioiden omaksumista, mutta kieli on kyllä pikemmin abstraktia tiedemiestyylillä kuin suorasukaista kotikieltä. Tällaista tarjotaan 10—12-vuotiaille viidesluokkalaisille: »Rikkakasvit — aiheuttavat lakoontumista ja viljan kypsymisen myöhästymistä ja alentavat sadon laatua.» (Miksi ei: Rikkakasvien tähden vilja lakoontuu helposti ja kypsy myöhään; myös sadon laatu huononee.) Maantiedon kirjassa on samaa tyyliä: »Teollisuuden laajenemista ja monipuolistumista ovat hidastaneet Unkarin jokseenkin vähäiset kaivannais- ja energiavarat.» Lisäesimerkkejä:

»Saarien sijainti Atlantin ja Pohjanmeren välissä on luonut edellytykset merenkulun kehittämiseen.» (Voitaisiin kertoa erikseen, missä Brittein saaret sijaitsevat ja että niillä on aina harjoitettu merenkulkua.)

»Irlannin talouselämää luonnehtivat maatalousvaltaisuus, hidas teollistuminen, pääoman puute, korkea työttömyys ja siirtolaisuus.» (Siis: Irlanti on köyhä maatalousmaa. Siellä on vain vähän teollisuutta ja paljon työttömiä. Monet jou-

tuvat lähtemään sieltä [ei sinne!] siirtolaisiksi.)

Adjektiiviattribuuttien käyttö on tällaista:

»Valkoturkkisen kaniinin leuat liikkuvat tiheään.» (Entä kuvissa näkyvien mustan ja ruskean?) Toisaalla: »Aamu- ja iltahämärissä ruskea minkki viilettaa selkä köyryssä paikasta toiseen.» Ja vielä: »[Rannalla näkyy kaadettuja haapoja – –.] Majava on jyrsinyt rungot poikki viisi senttiä pitkällä, talttamaisilla etuhampaillaan.» Jos eläinten värit ja hampaiden pituudet ovat tärkeitä tietoja, niiden esittäminen ansaitsee omat lauseensa.

Seuraavassa kolme ensimmäistä kappaletta viidennen luokan uskontokirjan luvusta »Alkuseurakunnan elämää»:

He kokoontuivat jatkuvasti kuulemaan apostolien opetusta, osallistumaan veljesyhteyteen, murtamaan leipää yhteisillä aterioilla ja rukoilemaan.

Apostolit tekivät monia ihmeitä ja tunnustekoja, joita kansa pelokkaana tarkkasi.

He kokoontuivat joka päivä temppeliin ja mursivat kodeissa leipää syöden ruokansa iloiten ja yksinkertaisesti. He ylistivät Jumalaa ja olivat kansan suosiossa. Herra liitti päivä päivältä heidän joukkoonsa niitä jotka pelastuivat.

Keitä ovat *he*? Kyseessä ei ole Raamatun sitaatti, mutta Apostolien teoista (2: 44) selviää kuitenkin, että ensimmäisen kappaleen — samoin kuin kolmannenkin (!) — *he* ovat »kaikki, jotka uskoivat», siis alkuseurakuntalaiset.

Saman kirjan luku »Pakolaiset saarnaavat» alkaa näin: »Antiokia sijaitsi Syyriassa noin 10 km:n päässä Välimeren rannikosta. Kaupunki oli siihen aikaan kolmanneksi suurin Rooman valtakunnassa – –.» *Siihen aikaan* ei viittaa mihinkään; kirjan edellinen lukukin käsittelee joululauluja ja -runoja.

Lasten pronominin käyttölipsahdukset olisivat ymmärrettäviä, mutta ovatko oppikirjan tekijöiden? He kirjoittavat näin: »Hyvinä pihlajanmarjavuosina kokoontuu puistojen ja pihojen pihlajiin *ras-tas-*, *kottarais-*, *punatulkku-* ja *tilhiparvia*.

Huomiotaherättävin näistä (!) on töyhtöpäinen tilhi.»

Pronomineilla viitataan myös genetiiviattribuutteihin: »Kastemadon ihon on oltava kostea, koska se hengittää ihonsa avulla.» — »Rapsin ja rypsin siemenissä on öljyä niin runsaasti, että niitä [ei kai siemeniä vaan kasveja] viljellään öljyn vuoksi.»

Konjunktioiden valintakin kuulostaa epäonnistuneelta: »[Peltoretikan lidun palaset ovat viljan jyvien kokoisia.] Siksi peltoretikan siemenet eivät erotu puitaessa helposti jyvistä ja [mieluummin kai *vaan*] joutuvat siemenviljan mukana uudelleen peltoon.» *Vaan*-sanalla yhdistäisin seuraavankin virkkeen alun jatkokoon: »Ne [kastemadot] eivät ole päässeet takaisin maahan ja ovat kuolleet auringon säteilyyn tai ovat saaneet myrkytyksen tiesuolasta.»

Peruskoulun äidinkielenopetuksen yhtenä tavoitteena on, »että oppilas pystyy laatimaan – – melko virheettömiä, kirjoitetun yleiskielen mukaisia kirjoitelmia». Jos oikeinkirjoituksen mallina pidetään oppilaiden omia koulukirjoja, tavoite on kovin matalalla. Kolmannella luokalla opitaan biologiassa, että »Hilleri on suomessa harvinainen», viidennellä maantiedossa »Karpaattien vuoristo» myös kirjoitusasussa »karpaatit»; vastapainoksi kyllä »Geesti», »Marskimaa» ja »Watti» (=vatti) isolla alkukirjaimella. »Kaniini emo» puuhailee yhdellä oppikirjan sivulla, seuraavalla »teuraskanini». Sitä seuraavalta sivulta opitaan tavutus »turkiseläimet».

Välimerkkien käyttö on kirjoissa satumanvaraista. Pilkkua ei ole pidetty tarpeellisena edes seuraavanlaisissa virkkeissä: »[Meillä on useita hernelajikkeita.] Osa viljellään valkuaisrehuksi toisia elintarviketeollisuuden tarpeita varten.» — »Luontaiset torjuntaeläimet saattavat kuolla ja kestää vuosia, ennen kuin niiden määrä palaa ennalleen.»

Kaksoispistettä käytetään jatkuvasti seuraavaan tapaan: »Luontoisviljelyssä kaikki lahoavat jätteet: oljet, karjanlanta

ja talousjätteet palautetaan peltoon.» —
 »Maatalon ulkorakennukset: aitat, riihet ja saunat muodostivat päärakennuksen kanssa yhtenäisen kokonaisuuden.»

Tiivistelmien välimerkintä vaihtelee kovasti. Toisaalta löytyy aivan välimerkitömiä luetelmia, toisaalta raskaasti välimerkitettyjä, vrt. esim. seuraavia:

Sinisorsa on vesilintu
 — tiivis höyhenpuku ei kastu
 — räpyläjalat tehostavat uintia

Hevonen on kengitettävä:
 — tukee jalkaa.
 — estää kavion kulumisen.
 — estää jalan luiskahtelemisen.

Lainausmerkkien käyttö saattaa olla yletöntä: taimet »menehtyvät», lajitoiverit »ymmärtävät» toistensa käyttäytymistapoja, hevonen »rapsuttelee» varsaansa, kasvinsuojilla on omat »vihollisensa», minkki on »kiukkuinen».

Taulukoissa on viljelty vinoviivaa. Tilaa on säästynyt, mutta tulos on epäselvä tai virheellinen. Selvempää kuin »Sanomalehtipaperia kg/as./a» olisi sanoa: Sanomalehtipaperin kulutus asukasta kohti vuodessa (tai Sanomalehtipaperin vuosikulutus kg/as.). Otsikolla »Autoja 1000 /a.» on pyritty ilmaisuun: Autojen määrä tuhatta asukasta kohti (tai Autoja kpl / 1000 as.).

Vähemmälläkin esimerkeillä asiaa valaisten olisi tietysti voinut sanoa, että oppikirjojen kielestä ja oikeinkirjoituksesta ei tässä maassa huolehdi. Kouluhallitus tuntuu siirtäneen vastuun kustantamoille, kustantamoilla ei taida olla kielentarkistajia enää lainkaan, ja oppikirjantekijätyöryhmiltä näyttää puuttuvan tietoa, taitoa tai kunnianhimoa itse huolehtia laatimiensa kirjasarjojen kielestä. Suuri osa kirjojen virheistä saataisiin kuitenkin pois melko vähällä työllä: oikeinkirjoitukseen jääneet virheet ja huolimattomuudet korjautuisivat pinnallisellakin kielentarkistuksella. Suurempaa äidinkielen asiantuntemusta ja taitoa ja tietysti myös tekstin sisältöön paneutumista vaatisivat tyylin korjaukset sekä asioiden esittämistavan ja

-järjestyksen muutokset. Mutta tämänkin työvaiheen pitäisi ilman muuta kuulua oppikirjan valmistukseen, elleivät käsikirjoituksen kieli ja esitystapa ole kyllin selkeät. Vastuu on ymmärtääkseni kouluhallituksella: ei kai sen ole pakko hyväksyä sellaisia oppikirjoja, joissa kielenkäyttö on sen itsensä asettamien opetustavoitteiden vastaista.

Tämän kirjoituksen esimerkit ovat peräisin muutamista satunnaisista (mutta siis tuskin huonoimmistakaan) oppikirjoista. Jos koulukirjojen valtaosa on tätä tasoa, niin kuin pelkään, on kohtuutonta odottaa, että alaluokilta asti moista asia-proosaa päähänsä pöntänneet koululaiset myöhemmin kirjoittaisivat itse parempaa yleiskieltä. Eivätkä kirjojen tarjoamien mallien korjaamiseksi varmastikaan riitä pelkät äidinkielenopettajien antamat neuvot.

RAJA LEHTINEN